

Марко Пејковић

стр. 21-39

Институт за политичке студије, Београд

СТВАРАЊЕ КРАЉЕВИНЕ СХС (ЈУГОСЛАВИЈЕ) У ТРОУГЛУ РЕАЛПОЛИТИКЕ, ГЕОПОЛИТИКЕ И ИДЕНТИТЕТА*

Сажетак

Рад сагледава стварање Краљевине СХС (Југославије) кроз три политичка феномена: реалполитику, геополитику и идентитет. Аутор сматра да су ово заправо три „потпорна“ стуба преко којих би требало оцењивати „архитектуру“ новонастале државе из 1918, чиме се пружа нова истраживачка димензија све актуелнијој тематици СХС-Југославије. Кроз коришћење мисаоног експеримента у складу са контрафактуалима (counterfactuals) Џозефа Наја, аутор закључује да је тадашња српска политичка елита приликом стварања нове државе (не)свесно доносила одлуке супротне српском националном интересу, тј. „правилу троугла“: 1) српске реалполитике, 2) српске геополитике и 3) српског идентитета. Но, сагледавање грешака тадашње елите, не треба да служи пукој дескрипцији ради допуне општепознате чињенице краха југословенске идеје, већ да буде и полазна тачка нових смерница српског националног интереса XXI века.

Кључне речи: Краљевина СХС, Југославија, реалполитика, геополитика, идентитет, „правило троугла“.

* Рад је настао у оквиру научног пројекта „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних организација” (179009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Стварање Краљевине СХС (Југославије)¹ и њену стабилност као државе у светлу реалполитике, геополитике и идентитета, не можемо објаснити уз помоћ само једне научне аргументације или парадигме. И то не само због тога што реалполитика и геополитика спадају у структуралистичку, а идентитет у идеациону или институционалистичку аргументацију (социолошка парадигма).² И тим пре што се у овом раду не тврди да је Југославија створена сагласно „правила троугла“ реалполитичко-геополитичких принципа и српског идентитета, већ управо супротно. Ако је и створена Југославија у разматраном троуглу, онда је тај троугао дефектан или непотпун. Уз демонстрацију тога да кључни српски политичари тог времена нису знали (или испоштовали свеједно) ово државничко „правило троугла“, треба потом прибећи и Најовим контрафактуалима.³ Потребно је запитати се шта би се догодило да је „правило троугла“ заправо било испоштовано. Нај истиче да су контрафактуали хипотезе супротне ономе што се догодило, тј. мисаони експерименти који дефинишу каузалне тврдње. Како у политикологији нису могући лабораторијски експерименти, ваља замишљати ситуације у којима се један фактор мења док су други константни и онда конструисати слику како би свет изгледао. Тад добијамо не само одговор на питање да ли се нешто догодило, већ и зашто. Ако је непоштовање „правила троугла“ узроковало Југославију, треба да се запитамо да ли би његовим поштовањем: 1) била створена (обновљена) Србија уместо Југославије, 2) да ли би тако српски национални интерес након 1918. био боље заштићен?

Притом, контрафактуал по Нају треба да задовољи четири критеријума: 1) вероватност (*plausibility*) – контрафактуал је једна од реално могућих опција која ипак није била одабрана, 2) кратак временски интервал од узрока до ефекта (*proximity in time*) – што се више иде у прошлост, број узрока који утичу на ефекат се повећава, а иако се они држе константним, сама њихова бројност пропорционално смањује утицај тог узрока на ефекат, 3) релација са теоријом (*relation to theory*) – теорије систематизују одабир могућег узрока неке појаве и помажу нам да избегнемо насумично погађање, 4) чињенице (*facts*) – оно што је константно мора да буде засновано на проверљивим чињеницама, док се мора бити обазрив са гомилањем контрафактуала у оквиру једног мисаоног експеримента.

1 У даљем тексту само Југославија.

2 Премда је реалполитику могуће сместити и у институционализам рационалног избора. О овим разврставањима видети више: Craig Parsons, *How to Map Arguments in Political Science*, Oxford University Press, New York, 2007, стр. 60, 74-76, 94-101.

3 Joseph S. Nye, *Understanding International Conflicts – An Introduction to Theory and History*, Pearson-Longman, New York, 2007, стр. 51-54.

Већ на први поглед је јасно да наше „правило троугла“ задовољава други, трећи и четврти Најов критеријум. Најпре, ово правило је пакет принципа на којима би требало да се заснивају све државничке одлуке које се тичу очувања државе и пројектовања (увећања) њене моћи. Због тога је временски интервал хипотетичког узрока (правила троугла) и посматраног ефекта (обнављања Србије уместо Југославије) толико мали да је такорећи симултан. Тачније, овде се одлучивање – у току I светског рата и на његовом крају – скоро поклапа са креацијом нове (обнављањем старе) државе. Затим, тачке троугла се заснивају на древним и релевантним теоријама реалполитике, геополитике и културног идентитета. И на крају, све је у троуглу систематизовано тако да се ради о једном контрафактуалу, јер се тај троугао може схватити као „један пакет“ контрафакталних одлука наспрам другог пакета реалних одлука којим су се руководиле српске елите 1918. У нашем случају, једину дилему може изазвати први Најов критеријум, те ћемо њему посветити нешто већу пажњу пре него што пређемо на испитивање сваке тачке троугла.

Тврдња да ниједна друга опција 1918. (сем Југославије) није била могућа – не стоји. То би било само тачно у случају да су, и поред другачије одлуке српске елите од оне која је заиста усвојена, велике силе имале мотив или материјални потенцијал да принуде Србију на Југославију. Али, то није било тако. Прво, пошто су на простору некадашњег Руског царства створене територијално и популационо мале државе попут Естоније, Летоније и Литваније – засебно доста мање од Југославије – не може се рећи како су велике силе имале јасне мотиве за стварањем искључиво што крупнијих држава у геополитичком вакууму између руско-совјетских и германских земаља. Да су те мотиве имале, сасвим је рационално и смислено претпоставити да би онда неким актима принудиле и те мале балтичке државе да формирају неку своју „балтичку Југославију“, али се то није десило.⁴ Друго, материјални потенцијал

4 Познавалац историје Балтика Андрес Касекамп истиче да велике силе пре Версаја, а и на самој конференцији, нису имале конзистентан и унификован поглед на Балтик. Најпре су Лондон и Париз признали *de facto* владу Естоније, а потом је Лондон признао и привремену владу Летоније маја 1918, што је било у складу са њиховом намером да сузбију немачки утицај и бољшевичку претњу на истоку Европе. Међутим, Касекамп истиче да је *spiritus movens* балтичког сепаратизма био сам балтички национализам, а не западни фактор. Западни фактор је само гледао да користи оно што је затекао на терену. И то национализам заснован на строгим етно-језичким критеријумима, имајући у виду да су литвански националисти жестоко одбили пољску понуду за федерацијом. Тада се чинило да ће статус балтичких држава бити тема за будућу мировну конференцију. Ипак, на самој конференцији је у погледу статуса балтичких држава владала или незаинтересованост или незнање – нико није „лобирао“ за стварање балтичких држава до самих Естонаца, Литванаца и Летонача. Балтичко питање се разматрало као периферно у склопу руско-совјетског питања, док су се САД и Француска један период заузимали за очување једне целовите, али антибољшевичке Русије. Видети: Andres

великих сила да силом намећу било које решење након 1918. (па још и држави победници рата каква је била Србија) био је веома ограничен. Савезничка окупација Рајнске области у Немачкој је била последица примирја и односа снага на бојишту коју је Версајски мир само потврдио, а узгред је Немачка била поражена сила у рату и француски сусед. Немогуће је замислити на који начин би Француска и Британија пребациле трупе у тој мери довољне да принуде Србију на Југославију, поготово ако поред победничко-савезничког статуса Србије и географске удаљености узмемо у обзир и да је Британија у том моменту била суочена са ирским сецесионистичким проблемом (и пред којим је на крају и поклекла суочена са одлучном и добро организованом ирском мањином 1922).⁵ Мислити супротно од овога би кршило прво начело Најових контрафактуала (*plausibility*). Треће, не постоје никакви докази о томе да је на Версајској конференцији – или пре ње – српској делегацији пређено било каквим ултиматумима да мора да прихвати Југославију, као што је, нпр, пређено Чесима у Минхену 1938. да се морају одрећи области Судета у корист нацистичке Немачке.⁶

ЈУГОСЛАВИЈА КАО КРАХ СРПСКЕ РЕАЛПОЛИТИКЕ

Да бисмо доказали како је Југославија створена супротно начелима српске реалполитике,⁷ треба показати каква су све одступања од принципа реалполитике учињена стварањем Југославије сагласно реалполитичким класицима – Тукидиду, Каутилију, Макијавелију

Kasekamp, *A History of the Baltic States*, Palgrave Macmillan, New York, 2010, стр. 99, 104-105.

5 Александар Раковић, *Југословени и Ирска револуција 1916-1923*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 126. Притом, ако су слабије наоружани и малобројнији Ирци успели да остваре свој циљ у односу на далеко моћнију Британију, није нам јасно како то не би могла да уради Србија у односу на Француску, Британију и САД, све и да је на неки начин заиста била уцењена да се одрекне себе у корист Југославије. Британци, а за њима ни Французи, 1918/1919 сигурно не би слали трупе да Србију принуде на Југославију, јер нису били спремни да шаљу трупе тада ни у Средњу Европу како би војно гарантовали – за себе много битније питање – независну Аустрију у склопу тзв. Дунавске (кон)федерације. Видети више о неспособности Антанте да шаље трупе након рата у Средњу Европу доле ниже у овом раду унутар поднасловa „Југославија као крах српске геополитике“.

6 Напротив, општепозната је чињеница да је југословенска идеја била не само инспирација за велику већину најугледнијих и најутицајнијих српских интелектуалаца и политичара деценијама пре 1914, као и то да је Нишком декларацијом од 1914. њено остварење и званични ратни циљ Краљевине Србије. И из овог разлога, сматрамо да је главна (иако не свакако искључива) одговорност за пропагирање југословенске идеје и стварање Краљевине СХС-Југославије управо на српским елитама, а не на међународним факторима.

7 Српске реалполитике у смислу оне реалполитике која одговара одржању и очувању моћи српске државе, а не неке друге, поготово не државе чији су интереси у директној колизији са интересима српске државе.

и Ришелјеу.⁸ Главна одлика ових реалполитичара била је – сасвим супротно колоквијалном схватању реалполитике – наглашавање умерености приликом реализације државног интереса. Реалполитика за класике не значи необуздану бескрупулозност, већ да некад оно што је мање (нпр, мања територија), на дужи рок може да значи много више.

Тукидид се често узима за први пример реалполитике, захваљујући једном опису из његове „Историје Пелопонеског рата“ (V/84-116). Ради се о „Мељанском дијалогу“ Атине и Мелоса, тачније чувеној реплици Атињана Мељанима да правда постоји само тамо где и сила способна да је намеће. Моћни узимају шта могу, а слаби дају шта морају (V/89). Из тога је научна јавност изводила два закључка: 1) Тукидид сматра да у политици влада сила, а не морал, 2) Тукидид заговара необуздани атински империјализам, тј. непрестано освајање мањих држава у Егеју. Како је показала Едит Фостерова, о првом закључку би могло да се дебатује,⁹ али други не стоји.¹⁰ Анализирајући увод у „Историју Пелопонеског рата“, она тврди да је овај увод заправо критика деструкције до које води периклеовска страст за поседовањем, тј. критика трошкова који настају необузганим освајањем. Увод подвлачи и да је стабилност та која омогућава цивилизацијски напредак. Зато, државе не треба да гомилају оружје зарад краткорочних добити које то доноси – ако је цена тога потцењивање умерености у политици која обезбеђује стабилан раст државне моћи. Она још истиче како нас Тукидид упозорава да материјално обиље, војни квантитет и гламурозно представљање државе не изједначавамо са реалном моћи, узимајући Периклово градитељство као пример.¹¹

8 Реалполитика-реализам на политику гледа као на арену борбе интереса држава (у међународној политици), приликом чега та борба није ограничена некаквим наддржавним телима или моралом. Акценат је на анархичној мрежи (нема наддржавних структура или моралних ограничења) актера који преко принципа самопомоћи теже да се очувају и увећају моћ. То не значи да актери не следе “правила самоограничења” – ако је то у њиховом властитом интересу. Неореалполитика или неореализам који акценат ставља на ограничења међународне структуре наметнута актерима, овде ће бити покривен разматрањима Каутиље, у којима се – по нашем мишљењу – налазе и *de facto* неореалистички елементи. О (нео) реализму више: Чарлс Кегли, Јудин Виткоф, *Светска политика – тренд и трансформација*, Центар за студије Југоисточне Европе-ФИН-Дипломатска академија МСП Србије и Црне Горе, Београд, 2004, стр. 84-87, 90-93.

9 Нико од класичних реалполитичара којима се бавимо у овом раду није порицао постојање морала и етике унутар државних граница. Напротив, сви су они сматрали да религијско-морални системи имају виталну улогу за опстанак и напредак било које државе.

10 Edith Foster, *Thucydides, Pericles, and Periclean Imperialism*, Cambridge University Press, New York, 2010, стр. 43.

11 Рекли бисмо да је овде Фостерова алудирала на чињеницу да је Атина крахирала у рату са Спартом такођећи у моменту када се свима чинило да је најмоћнија сила у историји и да је непобедива. Односно, на то да величанственост Атине и њена војна моћ у коначном

Тукидидов реализам је требало разјаснити, јер сматрамо да је српска елита 1918. искочила из оквира тукидидовске умерености. Да су српске трупе 1918. стале јужније и источније, Србија би минимизовала број будућих интра-државних и међународних противника. То би дало боље позиције за очување и пројектовање моћи. Када поменемо учења и других реалполитичара, биће јасније шта тукидидовска умереност заиста значи.

Каутиља је у српској научној заједници тек недавно почео да се препознаје као класичан реалполитичар.¹² У свету је познат захваљујући књизи „Артхашастра“, у којој је развио свој реалполитички програм.¹³ Иако је истина да је он био саветник Чандрагупта Маурје који је слушајући Каутиљине савете под својим жезлом ујединио читав североцентрални део индијског потконтинента, нас овде занимају Артхашастрина правила умерености (самообуздавања) за очување и пројекцију моћи (Артхашастра VII/V, VII/X):¹⁴

1) Ако треба бирати богату територију уз коју се граничи константан непријатељ или сиромашнију територију уз коју се граничи привремени непријатељ, треба изабрати другу опцију. Константан непријатељ је безусловно непријатељ и он се не да застрашити или уценити, а привремени је само онај сусед који се може умирити било претњом (страхом) било неком услугом. Константан непријатељ на својој територији пружа склониште групама опасним по безбедност датог владара и његово обуздавање изискује огромне количине новца и људства.

2) Ако треба бирати између напада на непријатеља који

салду њој нису били од било какве користи. Видети даље у књизи Фостерове акценат на дијалог између Коринта и Атине, када Коринћани упозоравају Атињане да се не поводе за краткорочним добицима који са собом носе огромне ризике по мир читавог хеленског света, већ да је дугорочно боље добити мање, али са мање ризика: Edith Foster, op. cit., стр. 61.

12 Драган Р. Симић, *Светска политика*, ФПН-Чигоја штампа, 2009, стр. 157-160.

13 Kautilya, *Arthashastra*, Translated by R. Shamasastri, Government Press, Bangalore, 1915.

14 Каутиља није био против освајања суседа, али само ако је то могуће и не доводи до урушавања стечених позиција. Маурја је ујединио већи део потконтинента само зато што је, поред Каутиљних савета, имао и олакшицу у културно-језичкој идентичности популација покорених држава, што је нешто што је већим делом изостало када су Срби, Хрвати и Словенци различите вере, писама, историјско-државних традиција и низа другачијих обичаја ушли у једну државу. Код Каутиље, пак, реалполитика мора да служи културно-обичајном коду очувања индијских каста и религијско-моралном поретку дхарме, а не обратно. Он каже у глави III I књиге Артхашастре: “Отуда краљ никада неће дозволити народу да скрене са својих дужности, јер свако онај који сачува своју дужност и увек буде везан за обичаје Арји (древних Индијца – прим. М.П.) и поштује кастинска правила и правила религијског живота, сигурно ће бити срећан и овде и потом. Јер, док се земља чува у складу са заповестима Веда, она ће сигурно напредовати и никада неће нестати”.

има тешкоће било које врсте (осим што има лојалне поданике) и на непријатеља који свуда бележи позитиван биланс (осим што има нелојалне поданике), треба пре напасти овог са нелојалним поданицима. Лојални поданици ће увек прибећи држави у помоћ ма колико она (не)моћна била, а нелојални (или просто равнодушни) поданици ће гледати да првом приликом издају и униште чак и моћну државу.

Ово прво правило је стварањем Југославије потпуно нарушено. Одласком далеко на северозапад, Југославија је стекла знатно већу територију и добила границу са озбиљном противницом Италијом, уместо да је између себе и Италије оставила простор за самосталну хрватско-словеначку државу, и тако њих претворила у италијанске противнике, а себе у условног италијанског савезника.¹⁵ Самостална, али проширена Србија (мања од Југославије), на западу би добила „привременог“ непријатеља – слаба држава која би се држала у српској орбити путем страха или ситних уступака за много веће услуге, а српски ресурси се не би трошили на обуздавање моћније Италије. Такође, Италија је као „константан“ непријатељ дала уточиште усташама-терористима између два светска рата, баш како је Каутиља предвидео.

И друго Каутиљино правило је нарушено. Није било референдума који би проверио лојалност Хрвата и Словенаца, али је она посредно могла да се одреди другим мерилима. Током Првог светског рата у БиХ је беснео улични обрачун са српским живљем и имовином од стране хрватско-муслиманских маса које су једним делом биле организоване као помоћна милиција (шуцкори) аустроугарске војске. Шуцкори су били задужени за гушење про-српских активности и имали су 11.000 људи.¹⁶ Зорићева истиче да је у Хрватској таквих прогона током рата било мање, захваљујући хрватско-српској коалицији у хрватском Сабору.¹⁷ Но, иако није подржавала физичко насиље према Србима, та коалиција је имала анти-српски карактер без обзира на свој назив. Један од њених вођа био је Хрват Фрањо Супило који је 1891. у правашком недељнику „Црвена Хрватска“ писао да је споразум са Србима могућ само ако они признају хрватску државу у којој ће они бити мањина,

15 Чак и да претпоставимо да су Италијани „прогутали“ Хрвате и Словенце уместо Срба, онда би слабост Југославије која је на окупу држала нелојалне сегменте становништва била претворена у слабост Италије, јер Италија би сада, са своје стране, морала да се ухвати у коштац са мањинским проблемом сепаратизма.

16 Ђорђе Вуковић, „Луцањ(е) слободе и одмазде“, *Политеиа*, бр. 8, Бања Лука, децембар 2014, стр. 168-172;

17 Мирјана Зорић, *Нарџизам малих разлика – српско-хрватски односи кроз историју*, Одбрана – специјални прилог, 2016, стр. 22.

док је – већ као вођа те коалиције – 1908. подржао анексију БиХ, под условом да БиХ постане део хрватске државе чији ће монарх бити Хабзбурговац.¹⁸ Парадоксално, али касније је баш Супило био један од кључних преговарача са српском владом око стварања Југославије. Ако је ово био „умерен“ представник Хрвата, легитимно је запитати се какви су онда били радикалнији хрватски политичари и неконтролисане србофобне масе. Тако, и годинама пре 1918. било је јасно да ће ново не-српско становништво нове државе (али и његова елита) бити махом нелојална Београду, те ни други поменути Каутиљин критеријум није испоштован.¹⁹

Макијавели је далеко познатији као класични реалполитичар у европској средини. Међутим, једнако је раширена и представа о њему као о заговорнику агресивног и необузданог приступа политичким противницима по максими „што више и што пре – тим боље“. Али, то није тако. Његово најпознатије дело „Владалац“, тачно, садржи препоруке оном ко жели да дође на власт на смену законитом владару насилним путем. Такав мора оно што је морално неприхватљиво и насилно да уради што брже, у једном маху, али да, што је пре могуће, прекине са тим и врати се у регуларне оквире, док они владари који већ имају легитимитет само треба да „не газе наредбе предака“.²⁰ Овде видимо у унутрашњој политици заправо велики обзир према наслеђу и правном поретку који су за Макијавелија канон, а насиље и преваре – иако нису негирани – третирају се као строг изузетак.²¹ А у спољној политици, Макијавели се ослања на Каутиљу када каже да освајања, која немају калкулус могућег успеха/неуспеха и свест о томе какви су језици и обичаји у придруженим земљама, не би требало предузимати.²² Чак Макијавели даје превагу обичајима и

18 Ливија Кардум, „Анексиона криза и Фридрихов процес“, *Политичка мисао*, No. 1, 1993, стр. 140-141.

19 Уосталом, општепозната је терористичка и антисрпска пропагандна акција хрватских усташа и римокатоличких група између два светска рата у Југославији, као и муњевита издаја хрватских официра и војника у редовима југословенске војске током Априлског рата 1941.

20 Николо Макијавели, *Владалац*, Ушће, Београд, 2004, стр. 12, 43.

21 Посебно се ово може поткрепити уколико подсетимо на друго познато Макијавелијево дело *Разматрања о првих десет књига Тита Ливија* које је скроз прожето величањем врлина, традиције и обичаја у унутрашњој политици било које државе на примеру републиканског Рима. Видети више о овоме: John P. McCormick, „Greater, more honorable and more useful to the republic“: *Plebeian offices in Machiavelli's 'perfect' constitution*, *I·CON* 8 (2010), стр. 237–262.

22 „Жеља да се нешто освоји сасвим је природна и обична ствар, и увек када то чине људи који могу у томе да успеју, биће хваљени, или бар неће бити куђени, али када не могу а жуде да то учине ма по коју цену, у томе треба видети грешку која изискује прекор“, односно: „Да кажем још да су државе, које се присаједињују каквој старој држави онога који осваја, или су исте области и истога језика или нису. Када јесу, веома их је лако одржати (...) пошто нема разлике у обичајима, људи живе мирно... И мада ту постоји извесна разлика у језику, ипак су обичаји исти, те се могу међу собом лако подносити... Међутим, када се задобијају

тековинама уређења над језиком. А креатори Југославије су потпуно занемарили разлике у најбитнијим обичајима (религијским) и разлике у типовима администрације – зарад језика.²³ Углавном, стварање Југославије не може да издржи ни тест макијавелистичке реалполитике.

Ришеље је дуго сматран за пионира француске империјалистичке експанзије до „природних граница“ Француске, али је Гастон Зелер доказао да је то уверење било засновано на фалсификату Ришељеовог *Политичког тестамената* ког дугујемо језуити Филипу Лабеу.²⁴ Зелер је показао да Ришеље никада није био инспирисан плановима „потпуног изласка на Рајну“ што би значило заузеће доброг дела Немачке и целе Белгије, већ само тиме да се заузда хабзбуршки универзализам и могуће заокруживање Француске хабзбуршким утицајем и са југа из Шпаније.²⁵ На истоку, то је значило политику „отворених врата“, односно могућност за француску војску да улази у немачке државе преко тврђава на Рајни на позив принчева који су се одупирали Хабзбурзима, али само на њеном средњем, алзашком делу.²⁶ Стога, српска елита је 1918. пала и на испиту ришељеовске доктрине. Уместо да постави границе источније, унутар којих би било лојално становништво, српска елита је одлучила да оде даље на запад, чиме је само привидно повећала своју моћ, а заправо је ушла у реалполитчко пренапрезање.

области у једној земљи различито по језику, обичајима и уређењу, ту леже тешкоће, па треба имати велику срећу и бити веома вешт да се одрже.“ – Николо Макијавели, *op. cit.*, стр. 15.

23 У наставку цитата Макијавели каже да је можда решење за интеграцију ових језички, обичајно и административно шароликих области у дату државу трајно насељавање освајача у неку од тих задобијених области. Као пример је навео насељавање Турчина (турског султана) у Грчку. Нема сумње да је ово поједностављено или да је грешка у писању, јер само насељавања султана у Цариграду не би било ни могуће ни одрживо да га није пратила маса турских војника и цивила. Но, и ако бисмо узели формулу колонизације становништва матине државе у новоосвојене крајеве, видели бисмо у историји турско-византијског случаја да је та колонизација ишла постепено (вишевековно), онако како се смањивао број Грка, а растао број и освајања Турака, при чему је колонизација једним битним делом спровођена свакако насилно и у периодима превирања. Ту колонизацију би било немогуће спровести одједном у Краљевини СХС-Југославији. Оно што је било реалистично, то је размена становништва коју смо имали у грчко-турском случају након 1918. Да сви Срби који након ударања нове границе независне Србије (без Хрвата и Словенаца) остану ван њених граница пређу у њене оквире, а да Хрвати и муслимани који то желе оду даље на запад.

24 Peter Sahlins, „Natural Frontiers Revisited: France’s Boundaries since the Seventeenth Century“, *The American Historical Review*, Vol. 95, 5/1990, стр. 1424-1425.

25 *Ibid*, стр. 1432-1433.

26 Теза коју је уосталом потврдио и Андреас Осиандер. Видети: Andreas Osiander, *The States System of Europe 1640-1990*, Clarendon Press, Oxford, 2003, стр. 17.

ЈУГОСЛАВИЈА КАО КРАХ СРПСКЕ ГЕОПОЛИТИКЕ

Један од водећих српских геополитичара Миломир Степић, истакао је да је Југославија, геополитички, имала двојаку функцију. Једна се односила на “макро-геополитички”, а друга на “микро-геополитички” план. По Степићу, Југославија није само била у функцији мекиндеровског Санитарног кордона од Балтика до Средоземља којим су се сузбијали немачко-руски интереси (а у интересу атлантских САД, Британије и делом Француске), већ и у функцији „обуздовања“ српског чиниоца ког је таласократски Запад увек перципирао као руску предстражу на Балкану.²⁷ Радило се, по Степићу – и са чим се слажемо – о троструком „запречавању“ телурократске Русије и Немачке кроз: 1) блокаду руског приступа Јадрану и Средоземљу, 2) блокаду германског продора ка Медитерану и Блиском Истоку, 3) блокаду немачко-руског контакта.²⁸ Али, не бисмо се сложили са Степићем да проширена Србија без Југославије није могла да игра баражну улогу наспрам руско-немачког вектора из – како он тврди полазећи од Мекиндрове мапе Санитарног кордона – два разлога: 1) опорављени германски чинилац могао је кроз „прекид“ између Алпа и реке Уне преко словеначко-хрватских фактора да дође на Јадран, 2) иако географски мања од Југославије, Србија би била етно-културно и политички хомогенија, и као таква, због вишедимензионалне српско-руске блискости би могла брзо и лако да се од експонента таласократије преоријентише у балканску трансмисију (совјетске) Русије.²⁹

Пре свега, ваља видети шта су атлантисти подразумевали под претњом германског чиниоца након 1918. Под тим су подразумевали спојену Немачку и новостворену Аустрију у једну државну целину са седиштем у Берлину (Аншлус), како то уосталом и произилази из Мекиндрове карте коју прилаже и Степић у својој књизи.³⁰ Но, као што знамо, до утапања Аустрије у Немачку 1918/19 није дошло. Штавише, мировни споразуми које су таласократске силе склопиле са Немачком и Аустријом су стипулисали забрану

27 Миломир Степић, “Српски пример детериторијализације националних интереса”, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, 3/2015, стр. 28; Миломир Степић, “Деатлантизацијом до стабилизације Балкана: српски национални интерес”, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, 1/2017, стр. 11-12.

28 Миломир Степић, *Геополитика – идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд, стр. 197.

29 Ibid.

30 Степић је у својој *Геополитици* ову Мекиндрову карту приложио на страни 196, навевши да ју је преузео из Мекиндрове књиге *Democratic ideals and Reality* са стране 115, а у издању National Defense University Press, Washington D.C., 1942. Иста карта се налази и на страни 207. истоимене Мекиндрове књиге у издању Constable and Company (London) из 1919.

Аншлуса на неодређено.³¹ По свему судећи, Мекиндер је своју мапу цртао у периоду пре Версајске мировне конференције, а можда и пре завршетка самог рата – онда када је у британском јавном мњењу и једном делу политичких кругова било присутно уверење да је Аншлус након рата било пожељан било реалан.³² Како је одлично документовао и анализирао Алфред Лоу, на крају је у британском јавном мњењу, али и Форин офису преовладала иницијална француска позиција – Аустрија мора бити независна као минимум, а пожељно, и водећи члан „Дунавске (кон)федерације“ која би била у извесном смислу дериват некадашње Аустро-Угарске, и као таква, заправо каква-таква брана негативном германском чиниоцу (од тада па надаље у Британији искључиво поистовећеног са Немачком).³³ Британски стратези су били децидни – уколико би се Аустрија ујединила са целом Немачком, Немачка би добила почетну позицију за експанзију ка Медитерану и Блиском Истоку. Без Аншлуса, Немачка је била „обуздана“.

Лоу у прилог ове тезе наводи обиље факата: 1) аустријски посланик у Берну је признао британском колеги да би пројекат Дунавске конфедерације успео да су силе Антанте биле спремне да пошаљу трупе у Централну Европу, 2) француски изасланик у Бечу (Ализе) је слао извештаје Паризу у којима се аустријска експанзија у сливу Дунава и Леванта оцењује као позитивна по француске интересе, јер се тако штите ти региони од германизма, 3) Карло Хабзбуршки је предложио у француској амбасади у Берну крајем 1918. да Француска буде покровитељ Дунавске конфедерације, што је од стране службеника амбасаде оцењено као захтев за рестаурацијом Двојне монархије, већински је био подржан и послат на разматрање Паризу, 4) Карлов предлог је добио зелено светло у Паризу и током фебруара 1919. Французи су активно заговарали Дунавску конфедерацију ради чије реализације је Француска била спремна да пошаље и трупе у Беч као гаранцију, али се од тога

31 У питању су Версајски (чл. 80) и Сен-Жерменски уговор (чл. 88) којима се Немачка обавезала да ће поштовати аустријску независност (која може нестати само једногласном одлуком Савета Лиге Народа, односно одобрењем и Француске и Британије), али и аустријске границе које буду одобрене од стране чланица Антанте. Аустрија се обавезивала да ни на који начин не компромитује своју независност.

32 Alfred D. Low, *The Anschluss Movement 1918-1919 and the Paris Peace Conference*, American Philosophical Society, Philadelphia, 1974, стр. 231-233.

33 Ibid, стр. 233, 235, 245. Истина, Лоу истиче да су поједини кругови у Британији за разлику од Француза покушали да наметну привремену, а не трајну забрану Аншлуса, али су опет на крају пристали на то да Французи имају коначну реч о аустријској будућности преко свог права вета у Савету Лиге Народа. Но, и такву привремену забрану Аншлуса су Британци заговарали, искључиво имајући у виду евентуално спајање Аустрије са Баварском и римокатоличким југом Немачке, никако стапање Аустрије са целокупном Немачком под доминацијом пруско-протестантског Берлина. Видети о томе више: Ibid, стр. 284.

одустало после одбијања Лондона да пошаље своје контингенте.³⁴

Осим због овог противљења „споља“, Аншлус је био отежан и због политичких фактора „изнутра“. И докле год су ти анти-Аншлус вектори из оба смера заједно били у игри, Аншлус је био немогућ. Још је аустријски социјал-демократски канцелар Ото Бауер који је лично био за Аншлус, признао да током 1919. није хтео да организује референдум о припајању Немачкој, јер је сматрао да је сасвим могуће да би већина Аустријанаца гласала против Аншлуса.³⁵ Касније су и канцелари Долфус и Шушниг водили традиционални и чврсти курс аустријске независности и јасне дистанце у односу на Немачку, због чега је Долфус и страдао 1934. у атентату организованом од стране немачких нациста.³⁶

Из ових британско-француских мотива и оног што се десило 1918/19, следи да нити је Југославија имала нити би проширена Србија имала (да је створена) заједничку границу са Немачком или СССР, како је имала већина других држава Санитарног кордона. Совјетско-немачки продор ка југоистоку Европе су пре свега имали да штите они који су се граничили након 1918. са Немачком или Русијом (Румунија, Аустрија, Чехословачка) и то уз помоћ Британије и Француске које су Санитарни кордон као концепт и осмислиле.

Другим речима, атлантисти су 1919. знали, писали и говорили да је Аустрија кључ за обуздавање Немачке – ако Аустрија падне, немачка експанзија се неповратно догађа и улога Југославије или проширене Србије би у том случају била врло мала, ако би уопште и постојала. Стратешки, атлантистима је било свеједно ко стоји у реду иза Аустрије зарад блокирања Немачке, да ли је то Југославија, проширена Србија, да ли су Хрвати и Словенци заједно, одвојено или распарчани између Италије, Аустрије или Мађарске свеједно. То се одлично и показало касније, када се 1938. десио Аншлус. Након пада Аустрије, и цео Балкан је прегажен за само три године. Но, пошто Британија и Француска нису покушале да спрече Аншлус 1938, тј. ако су атлантисти сами одустали од тога да обуздавају Немачку и сами срушили свој Санитарни кордон делом или у целини, зашто би би они у том случају на неки начин казнили Југославију што не обуздава Немачку или је принудили да то ради?³⁷

34 Ibid, стр. 260, 271, 277, 279, 283.

35 S. W. Gould, „Austrian Attitudes toward Anschluss - October 1918–September 1919“, *The Journal of Modern History*, 22/3 (1950), стр. 228–29.

36 Jody Abigail Manning, *Austria at the Crossroads: The Anschluss and its Opponents* (PhD Thesis), Cardiff University, 2013, стр. 256; Johannes Messner, *Dollfuss: An Austrian Patriot*, IHS Press, Norfolk, 2004, стр. 77-88, 151-154.

37 Евентуални приговор да су Британци казнили Југославију организацијом пуча од 27.

А ако претпоставимо да смо имали проширену Србију тада, да је Аустрија била браћена консеквентно од таласократа, Србија би могла да има комотну секундарну улогу у обуздавању Немачке из позадине (била би трећа или четврта у реду иза Немачке), док би у случају одсуства обуздавања (немачки продор и ширење утицаја на југоисток) имала много боље стратешке, војне, политичке и друге претпоставке за дипломатско прилагођавање Немачкој, или – у крајњој линији – одбрамбени рат против Немачке у садејству са доступним савезницима у свету тог тренутка. Дакле, Југославија није морала да буде створена како би се обуздавао са њене стране германски фактор.

Као што није морала да буде створена ни због „руског фактора“, захваљујући појави болшевизма у Русији. Тешко је замислити да би проширена Србија била болшевички савезник. И то не само због тога што би, по жељи краља Александра, Србија (као што је урадила и Југославија уосталом) примила бројне руске антиболшевичке избеглице и одбила да са СССР успостави дипломатске односе, већ и због тога што су тада све државе које нису биле комунистичке имале, као минимум, врло опрезно држање према Совјетима. Играњем на антиболшевичку карту, Србија је лако могла да анулира атланстичке резерве према „српском фактору“ као потенцијалној предстражи мутиране Русије у виду СССР, барем привремено, док се православна Русија не обнови.

ЈУГОСЛАВИЈА КАО КРАХ СРПСКОГ ИДЕНТИТЕТА

Везу реалполитике и културног идентитета смо већ објаснили, тј. како је припајање културно хетерогених крајева Србији умањило капацитете новостворене државе да плива у реалполитичким водама. Али, и геополитика је тесно повезана са културом. По Дугину, главне геополитичке дихотомије копно/море и хартланд/римланд су и социолошки, не само географски концепти, јер геополитика изушава

марта зато што је она склопила тзв. савез са Немачком 1941. – не можемо узети за озбиљан, ако знамо контекст овог рада. Наиме, 1941. Британци су већ две године били у рату са Немачком. Одлучили су да објаве рат због Пољске, не Аустрије, дакле због продора Немачке на Исток у савезу са СССР. Британци су сад имали улог и сами били у акцији, и свако додатно ометање Немаца им је био интерес, али то 1938. није био случај, јер да јесте, не би Британци мирно гледали Аншлус и експанзију Немачке на југоисток. Зашто су Британци мирно „сварили“ гутање Аустрије и Судета од Немачке, али не и Пољске? Вероватно зато што је у случају Пољске дошло и до „контакта“ СССР и Немачке, али та тема остаје ван домета овог рада. Подвлачимо да ако сами креатори Санитарног кордона не раде ништа на његовом очувању, тим пре то нису дужни да раде мање моћни актери Санитарног кордона (и то не само из моралног, већ и стратешко-геополитичког разлога). Јер, у том случају нестaje сам „објекат“ геополитичке игре – тј, Санитарни кордон, делимично или потпуно као такав.

однос друштва и државе према простору (а управо се на нивоу друштва, културе или цивилизације формирају почетне рефлексije у односу на простор и даље транспонују на државу).³⁸ У мери у којој се једна држава одриче свог идентитета, толико се одриче и своје геополитике и реалполитике. Зато је култура претпостављена реалполитици и геополитици, јер им логички, темпорално и спацијално претходи. Но, осим тешких последица по реалполитику/ геополитику, одрицање од властите културе (нарочито вере) због њене вредности по себи, ствара велике сотириолошке и социолошко-антрополошке катастрофе за заједницу и њене појединце.

Следствено, овде треба само поменути на који начин се Србија након 1918. сама у великој мери одрекла свог културног идентитета. Идентитета оне групе земаља коју је Димитри Оболенски назвао „византијским Комонвелтом“ са два главна стуба: 1) православна вера, 2) императорски универзализам.³⁹ Истовремено, Оболенски је истакао да је тај универзализам подражавање Божијег поретка на небу, а византијски Комонвелт политичка заједница са главном мисијом одбране једине истинске вере, тј. Православља. Стога можемо надаље императорски универзализам подвести под појам православне вере. Вере која се схватала – по Оболенском – као конзервативно, свето и недељиво јединство. Оболенски се ту одлично позива на Св. Јована Дамаскина и Св. Фотија Великог који кажу да „и ако се делић у црквеној грађевини помери, ускоро ће цела грађевина пропасти“, тј. да „и најмање пренебрегавање традиција води потпуном гажењу догми“. ⁴⁰

А управо је то померање „делића“ и „пренебрегавање традиција“ почело да се догађа одмах по стварању Југославије. Као што је Ситон-Вотсон и предвиђао 1915. А то је да је Србија у сфери идентитета након рата имала да бира између византијског модела клерикалне средњевековне државе и модерне државе, чији би узор била Британија. По Ситону-Вотсону, ако би Србија изабрала ову другу опцију, то би значило интеграцију са Хрватима и Словенцима или макар са Хрватима Славоније и Далмације, што би било сасвим довољно да се „уништи чисто православни карактер Срба“. ⁴¹ Одмах после рата (1919), др Воја Јањић који ће потом постати министар вера у влади Краљевине СХС, у црквеним часописима заговара црквени либерализам, супротно ономе што

38 А.Г. Дугин, *Геополитика*, Академический Проект-Гаудеамус, Москва, 2011, стр. 4-5.

39 Dimitri Obolensky, *The Byzantine Commonwealth*, Praeger Publishers, New York, 1971, стр. 272, 294.

40 Ibid.

41 Christian Axboe Nielsen, *Making Yugoslavs: Identity in King Aleksandar's Yugoslavia*, University of Toronto Press, Toronto, 2014, стр. 26, 27.

је говорио Оболенски – Јањић тражи скраћење богослужења, другобрачност свештенства, жењени епископат.⁴² Српски делегат на Свеправославном конгресу у Цариграду (1923) митр. Гаврило Дожић је такође заступао реформу свештеничког брака, скраћење богослужења и постова.⁴³ Службени лист СПЦ „Гласник“ је 1924. објавио чланак протојереја Јована Живковића у ком се тврди да је нови календар потребан како би се смањила „подвојеност једног народа раздвојеног на три вере“,⁴⁴ а делегати југословенске владе су у оквиру Друштва народа чак заговарали фиксирање празновање Васкрса зарад регулације међународног саобраћаја и транспорта.⁴⁵ Александар I и Петар II Карађорђевић нису ни крунисани у свечаној церемонији ни мирпомазани у Светој Тајни, како је налагао древни црквени обичај,⁴⁶ по свему судећи, како се не би „иритирали“ грађани Југославије неправославне вероисповести.

На крају, није се радило само о верском самопорицању, већ и о идентитетском у ширем смислу, како је још 1909. подвукао Јаша Томић: „А шта ћемо, бедници, са оном жалосном измишљотином да смо с Хрватима један народ, само са два имена. Наука и право има заштите за народ, али за два имена једнога народа – нема заштите“.⁴⁷

42 Радмила Радић, „Васељенска Патријаршија, Српска Православна Црква и црквене реформе између два светска рата“, у: *Срби и Југославија: држава, друштво, политика* (ур: Момчило Исић), Институт за новију историју Србије, Београд, 2007, стр. 67. Други брак свештеника је забрањен каноном III, а жењени епископат каноном XII Трулског Васељенског Сабора. Скраћење богослужења је осуђено од Светих Отаца као нетрадиционално: „Код нас има свештенослужитеља који самовољно реформишу богослужење; то самовољно реформисање је ваистину деформисање богослужења, нарочито када се тиче Св. Литургије. Неки изостављају све јектеније између Св. Еванђеља и Херувимске песме; неки изостављају једну од прозбених јектенија: неки пак изостављају и једне и друге. Ако игде овде је потребна интервенција оних који власт имају; а то су преосвећена господа епископи. Ови су да то спрече, да то осуде, да то виде.“ – Јустин Поповић, „Самовољна реформа богослужења“, *Хришћански живот*, 1925, бр. 3, стр. 147.

43 Овај конгрес је познат по томе што је одобрио прелазак на јулијански „реформисани“ календар. То није био удар на догме, али јесте на Предање, јер је овај календар периодично доводио до тога да се један од четири годишњих постова фактички укине. СПЦ је прихватила реформисани календар, али је примену одложила до момента када га све помесне Цркве прихвате. Видети: Радмила Радић, *op. cit.*, стр. 79, 83.

44 *Ibid*, стр. 86.

45 *Ibid*, стр. 91. Промена начина празновања Васкрса није био само предањски прекршај, већ и догматски, тј. директан удар на срж православне вере, с обзиром да је нефиксираност празновања Васкрса на Првом Васељенском Сабору 325. проглашена за догму (о чему сведочи канон I Антиохијског помесног Сабора). Чак из истраживања Радићеве произилази да је СПЦ дала начелну сагласност на ову јеретичку идеју, под условом да фиксирани Васкрс једновремено ступи на снагу у свим помесним Црквама – видети: *Ibid*.

46 „Краљевска породица Србије“, Краљевски двор, Београд, стр. 34.

47 Јаша Томић, „Како се зовемо?“, у: *Контроверзе југословенства – избор текстова југословенских писаца* (ур: Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2002, стр. 42.

Овај Томићев цитат је утолико вреднији, јер је написан пре стварања Југославије, чиме се види да је и тада било антијугословенских идеја и прогноза (и касније потврђених у реалности) међу српском елитом. Проблем је само што су оне тада биле у великој мањини.

ЗАКЉУЧАК

Коришћењем Најових контрафактуала, добили смо одговоре на истраживачка питања из увода рада. Да је „правило троугла“ поштовано од стране српске елите 1918: 1) била би створена проширена Србија уместо Југославије, 2) српски национални интерес би био боље заштићен, или просто заштићен, јер српски национални интерес у Југославији уопште није могао да постоји. Осим извлачења поука из југословенске епизоде у контексту интеграције Србије у ЕУ, важност има и прецизније лоцирање одговорности за стварање Југославије унутар кругова српске елите (политичара, интелектуалаца, официра, црквених великодостојника, привредника...). Већ су уочене пукотине између Пашића и Цвијића уочи стварања Југославије, док се регент Александар колебао између њихових позиција.⁴⁸ Треба – контрафактуалима – моћ и ставове једног круга српске елите замислити другачије, а моћ и ставове осталих кругова држати константним.

Литература

Вуковић Ђорђе, „Пуцањ(е) слободе и одмазде“, *Политеиа*, бр. 8, Бања Лука, 2014.

Дугин А.Г., *Геополитика*, Академический Проект-Гаудеамус, Москва, 2011.

Зорић Мирјана, *Нарцизам малих разлика – српско-хрватски односи кроз историју*, *Одбрана* – специјални прилог, 2016.

Кардум Ливиа, „Анексиона криза и Фридјунгов процес“, *Политичка мисао*, 1/1993.

Кегли Чарлс, Виткоф Јуџин, *Светска политика – тренд и трансформација*, Центар за студије Југоисточне Европе-ФПН-Дипломатска академија МСП Србије и Црне Горе, Београд, 2004.

Макијавели Николо, *Владацац*, Ушће, Београд, 2004.

Радић Радмила, „Васељенска Патријаршија, Српска

Православна Црква и црквене реформе између два светска рата“, у: *Срби и Југославија: држава, друштво, политика* (ур: Момчило Исић), Институт за новију историју Србије, Београд, 2007.

Раковић Александар, *Југословени и Ирска револуција 1916-1923*, Службени гласник, Београд, 2009.

Симић Р. Драган, *Светска политика*, ФПН-Чигоја штампа, 2009.

Степић Миломир, „Српски пример детериторијализације националних интереса“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, 3/2015.

Степић Миломир, *Геополитика – идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд, 2016.

Степић Миломир, „Деатлантизацијом до стабилизације Балкана: српски национални интерес“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, 1/2017.

Томић Јаша, „Како се зовемо?“, у: *Контроверзе југословенства – избор текстова југословенских писаца* (ур: Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2002.

Foster Edith, *Thucydides, Pericles, and Periclean Imperialism*, Cambridge University Press, New York, 2010.

Gould W. S., „Austrian Attitudes toward Anschluss - October 1918–September 1919“, *The Journal of Modern History*, 22/3, 1950.

Kasekamp Andres, *A History of the Baltic States*, Palgrave Macmillan, New York, 2010.

Kautilya, *Arthashastra*, Translated by R. Shamasastri, Government Press, Bangalore, 1915.

Low D. Alfred, *The Anschluss Movement 1918-1919 and the Paris Peace Conference*, American Philosophical Society, Philadelphia, 1974.

Manning Abigail Jody, *Austria at the Crossroads: The Anschluss and its Opponents* (PhD Thesis), Cardiff University, 2013.

McCormick P. John, „‘Greater, more honorable and more useful to the republic’: Plebeian offices in Machiavelli’s ‘perfect’ constitution“, *I•CON*, 8, 2010.

Messner Johannes, *Dollfuss: An Austrian Patriot*, IHS Press, Norfolk, 2004.

Nye, Joseph S., *Understanding International Conflicts – An Intro-*

duction to Theory and History, Pearson-Longman, New York, 2007.

Nielsen Christian Axboe, *Making Yugoslavs: Identity in King Aleksandar's Yugoslavia*, University of Toronto Press, Toronto, 2014.

Obolensky Dimitri, *The Byzantine Commonwealth*, Praeger Publishers, New York, 1971.

Osiander Andreas, *The States System of Europe 1640-1990*, Clarendon Press, Oxford, 2003.

Parsons Craig, *How to Map Arguments in Political Science*, Oxford University Press, New York, 2007.

Sahlins Peter, „Natural Frontiers Revisited: France's Boundaries since the Seventeenth Century“, *The American Historical Review*, Vol. 95, 5/1990.

Marko PejkoVIC

**CREATION OF THE KINGDOM OF SERBS,
CROATS AND SLOVENES (YUGOSLAVIA)
IN A TRIANGLE OF POWER POLITICS,
GEOPOLITICS AND IDENTITY**

Resume

The paper reflects upon the creation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes through three political phenomena: power politics, geopolitics, identity. The author thinks that these are actually three „abutments“ on the basis of which the „architecture“ of the newly founded state of 1918 should be evaluated. In this manner, a new exploratory dimension is added to the increasingly vibrant topic of the Kingdom of SCS-Yugoslavia. By using the thought experiments according to the precepts of counterfactuals developed by Joseph S. Nye, the author concludes that the serbian political elite – back then, at the time of creation of the new state – had (un)consciously made the decisions contrary to the serbian national interest, i.e. contrary to the „rule of triangle“ which consisted of the: 1) serbian power politics, 2) serbian geopolitics, 3) serbian identity. But, the detection of errors of the elite back then, should not serve as a mere description in order to upgrade the generally known facts concerning the failure of yugoslav idea, but to serve as a start point for the new guidelines of the serbian national interest in the XXI century also.

Keywords: Kingdom SHS, Yugoslavia, realpolitics, geopolitics, identity, rules of the triangle.

* Овај рад је примљен 14.12.2018. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 11.01.2019. године.